

De falsa et vera unius Dei Patris, Filii et Spiritus Sancti cognitione libri duc Albae Juliae 1568. Introduced by Antal Pirnát. Akadémiai Kiadó Budapest, 1988. LXXVI + 393 l.

Unitárius vitairat, melyet a 16. és 17. századbéli ritka unitárius könyvek kiadására alakult *Bibliotheca Unitariorum Alapítvány* jelentetett meg II. köteteként. A hasonmás kiadás alapjául az Országos Széchényi Könyvtárban őrzött kötet szolgált, egyes sérült lapjait a bécsi Oesterreichisches Nationalbibliothek tulajdonát képező példányból egészítették ki.

A könyv ajánlása II. János, Magyarország választott királyának — János Zsigmond fejedelemnek — szól a lengyelországi és erdélyi egyetértő egyházak lelkészei részéről, Gyulafehér augusztus 7-i kelettel. A kiadvány angol nyelvű előszavát a *Bibliotheca Unitariorum* elnöke, dr. Jan van Goudoevert írta. Pirnát Antal bevezető tanulmányában részletesen tárgyalja a kötet kiadási hátterét: Raphael Hoffhalter gyulafehérvári nyomdász életútját, az erdélyi unitáriusok kiadói álláspontját, Erdély valláspolitikáját és toleranciáját; majd a könyv szövegét összehasonlítja Dávid Ferenc *Rövid Magyarázat* c. munkájával és a kortárs lengyel írók műveivel, végül az egyes fejezetek szerzőinek kérdését vizsgálja.

A kötet nem egységes fogalmazású munka, az ajánlás szerint „több jeles férfiak” műveiből készült, a szerzők azonban névtelenek maradnak. Megállapítást nyert, hogy a kötet fejezetei erdélyi, lengyel és nyugat-európai unitárius írók — Dávid Ferenc, Gentilis Valentinus, Socinus Laelius, Blandrata György stb. — műveiből készült válogatások. Több fejezet szerzője Dávid Ferenc lehet, mivel azok a *Rövid Magyarázat* c. művével tartalmilag megegyeznek.

A *De falsa et vera unius Dei cognitione* két könyvből áll, mindkettő arról vall, hogy mit tartottak 1568-ban a szerzők és kiadók érdeemesnek és hasznosnak Erdélyben kinyomtatni.

Az első könyv kilenc fejezete történeti áttekintést nyújt a szentháromság dogmájának keletkezéséről, kialakulásáról és ellenzőiről, kezdve Origenestől egészen Gentiliséig. Éles vitát váltott ki a negyedik fejezet, mely háromságot gúnyoló 8 illusztrációt közöl létező templomok festményeiről és szobrairól. Kanyaró Ferenc szerint a képeket lengyel és erdélyi unitáriusok szedték össze Krakko és Róma környékéről.

A második könyv 15 fejezete az unitárius vallás tanítását fejti ki és igyekszik azt a Bibliából, teológiából és történelemből igazolni. Alapállása az a felfogás, hogy az unitarizmus nem új, Jézus és az apostolok tanain alapul, megszakítás nélkül fennállott és hirdették az évszázadok folyamán. Ismerteti Dávid Ferenc felfogását a reformáció elégtelenségéről és folytatásának szükségéről; Isten rendelése, hogy lassan, fokról-fokra haladva táruljon fel előttünk az igazság és történjék meg a tiszta evangélium és apostoli egyház restaurációja.

Borbély István feltételezi, hogy „*De falsa et vera unius Dei cognitione*” — könyvnek egy második kiadása is tervbe volt véve. Ezzel magyarázza a kolozsvári unitárius kollégium könyvtárának azt a példá-

nyát, amelynek címlapja kézírással volt pótolva, és a nyomtatásban ismert címlap szövegét „ecclesiarum Dei in Hungaria“ szavakkal egészíti ki. Az előszó helyett pedig Erzsébet angol királynőhöz intézett ajánlás olvasható Gyulafehérvárról, 1570 elejéről keletve. Ennek a feltételezett második kiadásnak egyetlen példánya sem került elő.

A latin nyelvű vitairat hasznos és szükséges volt arra, hogy olyan országokban is terjesszék, ahol az unitárius munkák nyomtatása lehetetlennek bizonyult. A Bibliotheca Unitariorum kiadványa maradandó értékű emléke az erdélyi radikális reformációnak és az unitárius írók bátor küzdelmének. Érdemes megismerni és vele behatóan foglalkozni.

A szövegkiadás gondozója dr. Dán Róbert, illetve dr. Klaniczay Tibor. Az ízlés, szép kivitelű könyv az Akadémiai Kiadó érdeme.

Akadémiai Kislexikon. Első kötet: A—K. Akadémiai Kiadó. Budapest, 1989. 1048 l. + 44 l. színes képmelléklet + 81. színes térkép.

Legtöbbet használt, legkönnyebben hasznosítható kézikönyveink a lexikonok. Ismeretlen fogalmak, hiányzó adatok, napi hírek állandó eszünkünké teszik a jó lexikont. Igaz, a szakmai érdeklődést már ritkábban elégítheti ki, ezért szükségesek a szakosodott lexikonok (irodalmi, természettudományi, teológiai, orvosi, társadalomtudományi, egyháztörténeti stb.)

A magyar lexikonirodalom különösen gazdag, még a nagy európai népek, angolok, franciák, németek sokat emlegetett enciklopédia-sorozataival is összevethető. Kezdetei akár Apáczai Csere János *Magyar Encyclopaediája* (1653) és Bod Péter *Magyar Athenasáig* (1766) is visszavezethető. Igazi kibontakozása azonban a reformkorra esik, ekkor születik meg első, Döbrentei Gábor szerkesztette tizenkét kötetes általános lexikonunk, a *Közhasznú esmeretek tára* (1831—1834). Tulajdonképpen a Brockhaus-féle *Conversations-Lexikon*t dolgozták át a magyar vonatkozásokkal kiegészítve. Az 1848-ban megindított *Nemzeti Encyclopaedia* csak a VII. füzetig (I betű) jutott el, elsöpörte a forradalom. A tizkötetes *Ismerettár a magyar nép számára* (1858—1864) már két hasábosan tördelt, kőrajzokkal illusztrált munka. A Török János nevéhez fűződő *Egyetemes Magyar Encyclopaedia* (1860—1876) aránytalanságával tűnik ki, első betűi alaposan kidolgozottak, a vége felületlen. Hasonló vád hozható fel az eredetileg kétkötetesre tervezett, s végül tizenhat kötetet kitevő *Magyar Lexikon* (1879—1885) ellen is. Somogyi Ede szerkesztette, illusztrációk nélküli, de már modern jellegű kézikönyv. Első igazán tekintélyes, ma is bizalommal használható európai szintű lexikonunk *Pallas Nagy Lexikona* (1893—1897) tizenhat kötetben s két pótkötetben (1900 új lenyomat: 1904). A századforduló felgyorsuló ritmusa már az 1910-es években szükségessé tette egy új nagy enciklopédia-sorozat kiadását. Egyszerre két vállalat is munkába kezdett. A Pallas örököséként megindult 1911-ben a Révai Nagy Lexikona, a konkurrens cég 1912-ban kezdte el a 25 kötetesre tervezett *Tolnai Világlexikont*. Az utóbbi az igényes első hét kötet (D betű) után a világháború forgatagában elakadt, a Révai viszont 1927-re kiteljesedett, s a maga húsz

kötetével (+ kiegészítő kötet, 1935) fogalommá vált: mindmáig a legjobb magyar nagylexikon, az 1920-as évek közepéig minden lényeges adat megtalálható benne.

A két világháború között több lexikon sorozat jelent meg, közülük *Tolnai Új Világlexikona* (I—XVIII. 1926—1930) és az *Új Lexikon* (I—VIII. 1936) jelentősebbek, ez utóbbiak külön romániai kiadása is készült. Mindegyik elsiertt, csak a gyors, felületen tájékoztatást szolgáló munka. Ezeknél is jobban bírálható az egy-két kötetes kislexikonok, melyek többsége szótárjellegű, az újságolvasók igényeihez szabott.

Ilyen a *Wekerle Kis Lexikona* (I—II. 1886), az *Athenaeum Kézi Lexikona* (I—II. 1892—1893), a *Franklin kézi lexikona* (I—III. 1911—1912), a Ferenczi Zoltán szerkesztette *Mindentudó kis lexikon* (1913), a *Világlexikon* (1925), a *Genius kis lexikona* (1931) — s folytathatnók a felsorolást.

A második világháború után megszűntek a nagyhagyományú könyvkiadó cégek. Az új körülmények között legfeljebb az Akadémia vállalkozhatott ilyen nagymértékű munkára. Ennél is nagyobb akadálynak számított az ideológiai-politikai cenzúra, mely a hagyományok teljes átértékelését követelte, egyes szakterületeket (pl. vallás, egyház) minimálisra csökkentett, s általában lehetetlenné tette a lexikonokra jellemző objektív hozzáállást. Az 1959-1962 között megjelent *Új Magyar Lexikon* hat kötetéről mindezeket a bíráló észrevételeket megtehetnők, szócikkeit ma már csak szigorúan kritikával olvashatjuk. A jóval kedvezőbb körülmények között 1968-ban megjelentetett gazdagon illusztrált egykötetes *Kislexikon* valamivel sikerültebb munka, de inkább szótár jellegű. Erdélyi vonatkozásai minimálisak. A Kolozsvár címszó például ennyi: *Cluj/Kolozsvár: romániai város Erdélyben. Lakossága 167 ezer. (1964)* Illusztráció a Szent Mihály templom.

Az Akadémia lexikonszerkesztősége már az 1970-es években tervbe vette egy új 25 kötetes nagylexikon összeállítását. Ennek csak pótköte-te készült el, s a sok bírálat miatt a munka elakadt. Helyette minduntalan a *Révai Nagy Lexikona* újbóli (hasonmás) kiadása merült fel igényként. Hosszas vita után most a szekszárdi Babits Magyar-Amerikai Kiadó Rt. ezt meg is valósítja. Az Akadémia pedig kihozta az *Akadémiai Kislexikon* I. kötetét. Egy olyan igényes alkotást, amely egy majdani nagylexikon alapjául szolgálhat.

Az új, Élesztős László szerkesztette (kötetszerkesztők: Kulcsár Zsuzsa, Rostás Sándor) kislexikon szerencsésen biztosítja a szakszerűség és a gyors tájékoztatás iránti igény kielégítését. A fogalmak, szavak, kifejezések magyarázata egy érettségizett ember számára is érthető, néhol szövegközi ábrák, vázlatok segítik elő a jobb tájékozódást.

Különösen tanulságos az országok szócikke: a lapszéli illusztrációs hasábon megjelenik a kontinens képe, rajta feketével a szóbanforgó ország, alatta a hivatalos név, terület, lakosság, etnikai megosztás, vallás, főváros, államforma, hivatalos nyelv stb. oszlopszerűen felsorolva. Így csak a természeti-gazdasági viszonyok és történelmi vonatkozások kerülnek be a tulajdonképpeni alapszövegbe.

Számunkra különösen érdekes, milyen súllyal szerepel Erdély az itteni magyarság múltja, művelődése a lexikonban. Megállapíthatjuk, ha nem is mindig arányosan, de következetesen figyelembe vették tájegységünket. Az *Erdély* szócikk a maga négy hasábjával egyike a legnagyobbaknak. Földrajzi és történelmi tájékozódást ad, végén az erdélyi fejedelmek felsorolása. Hat fénykép-illusztráció csatlakozik a szöveghez. Az utána

következő néhány szócikk címe is beszédes: Erdélyi Érchegeység, Erdélyi Főkormánysház, Erdélyi Helikon, Erdélyi Híradó, Erdélyi Magyar Hírvívő, Erdélyi Medence, Erdélyi Múzeum, Erdélyi parasztfelkelés (1437—38), Erdélyi-peremhegység, Erdélyi román parasztfelkelés (1784), Erdélyi Szépmíves Céh, Erdélyi törvénykönyvek, Erdélyrészi Magyar Közművelődési Egyesület (EMKE). A *Kolozsvár* címszó 28 sort kap, megemlítve benne az Unitárius Kollégium és templom is.

A romániai magyar vonatkozású személyi címszavak adatai megbízhatóak, többségük 5—6 soros, csak néhány, mint például a Kós Károlyé 25 sor körüli. A szépírók, történészek kiválogatásánál sokszor felmerül a kérdés, milyen kritérium alapján szelektáltak. Az egyik miért került be, a másik, akinek legalább olyan súlyú a munkássága, miért hiányzik. A művészetek terén még rosszabb a helyzet, alig-alig kapott teret festőművészünk, színészünk, muzsikuskunk a lexikonban.

Ami az unitáriusokat illeti, két püspök nevére találhatunk: az Aranyosrákosi Székely Sándoréra (5 sor) és a Kriza Jánoséra (7 sor), természetesen Dávid Ferenc is kap 8 sort. Nevesebb unitárius férfiak még: Bartók Béla (47), Bogáti Fazekas Miklós (5), Bölöni Farkas Sándor (9), Böződi György (9), Brassai Sámuel (7), Gelei József (5), Jakab Elek (6), János Zsigmond fejedelem (23), Kelemen Lajos (6), Kóváry László (7).

Az *Akadémiai Kislexikont* 1986—1989 között szerkesztették, de már 1989 novemberében piacra került. Így adatai valóban frissek, értékelései korszerűek. A kötetnek minden magyar otthonban, de különösen a parókiában ott volna a helye.

Gaal György

ELŐFIZETŐINK FIGYELMÉBE

A Keresztény Magvető előfizetési díja belföldön évi 200 lej, melyet a lelkeszi hivatalok útján vagy közvetlenül az egyházi központban (3400 Cluj, Bd. 22 Decembrie nr. 9) lehet befizetni.

A magyarországi olvasók a Posta Központi Hírlapiroda előfizetési osztálya (Budapest VII. Lövölde tér 7. sz.) fiókjánál fizethetnek elő. A többi országból a ROMPRESFILATELIA sectorul export-import presa P.O. Box 12—201 Telex 19376, București, Calea Griviței nr. 64—66 címre kell kifizetni. Az előfizetési díj a nyugati országok részére 400 lej.

INTREPRINDEREA POLIGRAFICA CLUJ,
Municipiul Cluj-Napoca, Cd. nr. 3009

CUPRINSUL • CONTENTS**STUDII • STUDIES**

Paul Tillich: Dinamica credinței; Viața credinței partea 6-a • Dynamics of Faith; The Life of the Faith 6th Part	213
József Ferencz Dr: 100 de ani de la construirea bisericii unitariene din Budapesta • Remembrance of the 100 Years of the Unitarian Church in Budapest	225
György Gaal: Inițierea unei universități interconfesionale în Cluj în 1920 • The Foundation of an Interconfessional University in Kolozsvár in 1920	230
Lajos Kelemen: Judecătorul János Királyfalvi • János Királyfalvi Judge . .	237
Rudolf Adorjáni (pregătit sub tipar): Inventarul parohiilor din protopopiatul Cristur din ultima treime al secolului al XVIII-lea (Partea III) • The Inventory of the Parishes of the Keresztur District from the last Third Part of the XVIII Century (3rd Part)	240

LUCRĂRI OMILETICE — SERMONS

Dr. Lajos Kovács: Amintirea lui Mihály Szentiváni • Remembrance on Mihály Szentiváni	252
Dr. Robert Traer: Cine este semenul meu? • Who is my Neighbour? . . .	255
Aron Török: Iubirea • Love	257
Dénes Pálfi: Tatăl Nostru • Our Father	259
Viața adevărată • The Real Grapes	262
Impărăția și voința lui Dumnezeu • The Kingdom and Will of God .	264
Pîinea cea de toate zilele • The Bread of Everyday	265
Concepte biblice • Biblical Conceptions	267
Idei, eugetări • Ideas, Thoughts	268
VIATA BISERICESCA — ȘTIRI • CHURCH LIFE — NEWS	270
RECENZII • BOOK REVIEWS	275

Colectivul de redacție • Editors

Telefon: 1 52 71

Președintele și redactor responsabil: Dr. Lajos Kovács episcop. Membrii: Dr. János Erdő (redactor responsabil adjunct), Dr. Árpád Szabó și Dezső Szabó (redactori) György András, Lőrinc Mikó, Dr. Elek Rezi și Ferenc Szász.

Redacție • Editorial Office: 3400 Cluj, Bdul 22 Decembrie nr. 9. România,

1872

1873

1874

1875

1876

1877

1878

1879

1880

1881

1882

1883

1884

1885

1886

1887

1888

1889

1890

1891

1892

1893

1894

1895

1896

1897

1898

1899

1900

1901

1902

1903

1904

1905

1906

1907

1908

1909

1910

1911

1912

1913

1914

1915

1916

1917

1918

1919

1920

1921

1922

1923

1924

1925

1926

1927

1928

1929

1930

1931

1932

1933

1934

1935

1936

1937

1938

1939

1940

1941

1942

1943

1944

1945

1946

1947

1948

1949

1950

1951

1952

1953

1954

1955

1956

1957

1958

1959

1960

1961

1962

1963

1964

1965

1966

1967

1968

1969

1970

1971

1972

1973

1974

1975

1976

1977

1978

1979

1980

1981

1982

1983

1984

1985

1986

1987

1988

1989

1990

1991

1992

1993

1994

1995

1996

1997

1998

1999

2000

2001

2002

2003

2004

2005

2006

2007

2008

2009

2010

2011

2012

2013

2014

2015

2016

2017

2018

2019

2020

2021

2022

2023

2024

2025